

AKIL BİLİM *ve* İNANÇ

ATEİZM • DEİZM • AGNOSTİSİZM • TANRI'NIN VARLIĞI
• KÖTÜLÜK PROBLEMİ • ÖZGÜR İRADE • BİLİM VE
METAFİZİK • YAPAY ZEKÂ • BİLİNÇ PROBLEMİ • ZİHİN VE
BEYİN • TRANŞÜMANİZM • DİJİTAL ÖLÜMSÜZLÜK
• SİMÜLASYON EVRENİ • NÖROTEKNOLOJİ • EPİGENETİK
• KUANTUM GERÇEKLİĞİ

EDİTÖR

MEHMET BULGEN

ENİS DOKO

İLAHİYAT / FELSEFE

İÇİNDEKİLER

TAKRİZ / 9

ÖNSÖZ / 11

I

TANRI, İNANÇ VE ÇAĞDAŞ FELSEFİ TARTIŞMALAR

ATEİZM VE İSLAM: *GÜNCEL BİR DEĞERLENDİRME*

Shoaib Ahmed Malik / 17

TANRI'NIN VARLIĞI LEHİNDEKİ VE ALEYHİNDEKİ ÇAĞDAŞ
ARGÜMANLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Muhammet Berhak Demir / 84

DİNDAR BİRİ AGNOSTİK OLABİLİR Mİ?

Hüseyin Taha Topaloğlu / 120

DEİZM KARŞISINDA NÜBÜVVETİN AKLİ TEMELLERİ:

TANRI, EVREN, İNSAN VE BİLGİ TASAVVURU AÇISINDAN DEĞERLENDİRME

Mehmet Bulgen / 142

KÖTÜLÜK VE İZAH:

TEİZM KÖTÜLÜK PROBLEMİNİN ÜSTESİNDEN GELEBİLİR Mİ?

Mehmet Demirtaş / 165

TANRI'NIN MUTLAK BİLGİSİ ALTINDA ÖZGÜR İRADENİN İMKÂNI

Berk Celayir / 192

II BİLİM, METAFİZİK VE KELAM

BİLİMİN METAFİZİKSEL TEMELLERİ
Berk Celayir / 219

MODERN FİZİK VE KELÂM:
MEYDAN OKUMALAR, İMKÂNLAR VE YENİDEN İNŞA
Mehmet Bulgen / 246

KUANTUM NE SÖYLER NE SÖYLEMEZ?
Enis Doko / 284

GERÇEKLIĞİN DİRENİŞİ VE METAFİZİĞE DÖNÜŞ
Yasin Ramazan Başaran / 296

KELÂM İLMİNİN ONTİK VE EPİSTEMİK ZEMİNİNDE SİMÜLASYON TEORİSİ
Seyithan Can / 306

III YAPAY ZEKÂ, BİLİNÇ VE YENİ TEKNOLOJİLER

YAPAY ZEKÂ FELSEFESİNE DAİR TEMELLER VE GÜNCEL TARTIŞMALAR
Nesibe Kantar / 337

YAPAY BİLİNCİN İMKÂNI:
FENOMENAL GERÇEKÇİLİK TEMELLİ KATMANLI BİR YAKLAŞIM
Mehtap Doğan / 360

NÖROBİLİM AÇISINDAN YAPAY ZEKÂ VE GELECEĞİ
Sultan Tarlacı / 377

YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA İNSAN ZİHNİNİN MAHREMİYETİ:
NÖROHUKUK PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME
Nursena Çetingül / 404

IV
İNSAN DOĞASI VE GELECEĞİ

EPIGENETİK BAĞLAMINDA İNSAN VE İRADESİ

Selcen Çelik Uzuner / 425

TRANSHÜMANİZM VE DİN:

*İMAGO DEİ'DEN TEKNOLOJİK TEKİLLİĞE UZANAN TEOLOJİK ANTROPOLOJİ
TARTIŞMASI*

Ahmet Dağ / 436

BİLİM BİZİ ÖLÜMSÜZ YAPABİLİR Mİ?

Enis Doko / 451

ÖZGEÇMİŞLER / 461

TAKRİZ

İslâm dininin varlık ve bilgi felsefesini ortaya koyup bunları savunmayı kendine uğraş alanı edinen kelâm ilmi, dinamik bir disiplindir. Bu özelliği sebebiyle akaid ilminden klasik kelâma, oradan da felsefî kelâma geçiş yapmış; 19. yüzyıldan itibaren ise modern bilime ilgi duymaya başlamıştır. Kelâm ilmi katettiği her aşamada, içinde bulunduğu dönemin entelektüel sorunlarıyla ilgilenmiş, söz konusu sorunları çözmek üzere geliştirdiği argümanlarla İslâm düşüncesinin elini güçlendirmiştir.

Günümüzde dinî düşünce, bazıları metafizik kaynaklı bazıları ise pozitif bilim menşeli sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Ateizm, deizm, agnostizm, kötülük problemi ve özgür irade meselesi gibi tartışmalar birinci grupta; nedensellik, natüralizm, yapay zekâ, nörobilim, bilinç, genetik ve kuantum gibi konular ise ikinci grupta yer almaktadır. Kelâm ilmi, geçmişte yaptığı gibi günümüzde de dinamik özelliğini ortaya koyarak bu sorunlarla yüz yüze gelmek durumundadır.

Günümüzde bilimsel gelişmeler tarihte benzeri görülmemiş şekilde hız kazandığı gibi kelâm ilminin bu yönde yapması gereken çalışmalar da geçmişe nazaran daha hızlı olma durumundadır. İnsanlık tarihinin en çok tartışılan, kimi zaman da birbirine karşı konumlandırılan akıl, bilim ve inanç konuları, doğru bir bakışla konumlandırılmaları durumunda insanın hakikat arayışına farklı yönlerden katkıda bulunmasına üç temel alandır.

Değerli akademisyenler Prof. Dr. Mehmet Bulgen ve Prof. Dr. Enis Do-ko'nun editörlüğünü yaptıkları Akıl Bilim ve İnanç adlı eser, tam da bu ihtiyacı karşılamak üzere hazırlanmış bir çalışmadır. İnterdisipliner yöntemle kaleme alınmış olan bu eserde ilahiyattan felsefeye, fizikten metafiziğe, biyolojiden yapay zekâyâ birçok alana mensup araştırmacının makalesi yer almaktadır. Bu yönüyle çalışma disiplinler arası bir bakış açısıyla felsefe, bilim ve din arasında yapıcı bir diyalogun zeminini oluşturmaktadır Farklı disiplinlere mensup yazarlar tarafından ele alınmış olan makalelerin hepsinin orta yanı; canlı-cansız varlıklarıyla dünyadaki her şeyin yerli yerinde olduğu, hiçbir şeyin tesadüf sonucu meydana gelmediği; âlemdeki her şeyin mutlak bilgi, irade ve kudret sahibi yaratıcının eseri olduğudur. Bu husus, tüm makalelerdeki

farklı alanların birleŖtiđi ortak paydadır. Akademik uslûpla ele alınmıŖ olan bu eser, okuyucuya aklın rehberliğini, bilimin tecrûbesini ve inancın anlam arayıŖını bir arada vermekte, bilimin verileri ile inancın derinliğini birlikte değerlendirmek isteyenlere ufuk açmakta, konunun teorik arka planını anlamak ve akıl-bilim-inanç iliŖkisini derinlikli olarak kavramak isteyenlere önemli katkılar sunmaktadır.

Ben, bu çalıŖmaya yazıları ile katkıda bulunan araŖtırmacıları, öncülük eden editörleri ve eserin okuyuculara ulaŖtırılmasına vesile olan yayınevi mensuplarını tebrik ediyorum. Bu kıymetli eserin din-bilim iliŖkisi konusuna olumlu katkılarda bulunmasını temenni ediyorum.

Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ

İstanbul, 2026

ÖNSÖZ

İnsan, var olduğu andan itibaren kendisini ve içinde yaşadığı evreni anlamlandırma çabası içinde olmuştur. Gökyüzüne bakıp yıldızların düzenini, doğaya bakıp varlığın sürekliliğini ve kendi içine yönelip bilincinin derinliğini sorgulayan insan, hep aynı temel sorularla yüzleşmiştir: Evren nasıl ortaya çıkmıştır? Tanrı var mıdır? İnsan özgür müdür? Bilinç biyolojik bir rastlantı mıdır, yoksa aşkın bir tasarımın parçası mıdır? Kötülüğün var olduğu bir dünyada ilahî adalet nasıl anlaşılmalıdır? Bilim ile din birbirine rakip midir, yoksa gerçeği farklı yönlerden aydınlatan iki bilgi alanı mıdır? İnsanlık, farklı kültür ve düşünce geleneklerinde bu sorulara farklı yanıtlar üretmiştir; ancak bu sorular bugün de aynı canlılıkla gündemdedir.

İslam düşüncesi, bu türden var oluşsal sorulara yönelik evrensel hakikat arayışının köklü ve özgün halkalarından birini oluşturmaktadır. Bu gelenek içinde kelâm ilmi, akıl ile vahiy arasındaki ilişkiyi sistematik biçimde ele alan ve dinî inançların rasyonel temellendirilmesini amaçlayan özgün bir disiplin olarak gelişmiştir. Kelâmcılar yalnızca teolojik meselelerle değil, varlık, bilgi ve değer gibi felsefi problemlerle de meşgul olmuşlardır. Bu sayede kelâm, İslam medeniyetinde aklî düşüncenin odak noktalarından biri hâline gelmiş; farklı geleneklerle kurduğu eleştirel diyalog aracılığıyla zengin bir entelektüel miras üretmiştir.

Ancak Batı'da ortaya çıkan bilimsel devrim ve onu izleyen paradigma değişimleri, doğa, evren ve nedensellik tasavvurunda köklü kırılmalar meydana getirmiştir. Bu yeni epistemolojik zemin, inanç ile aklın kadim dengesini eski argümanlarla savunmayı giderek zorlaştırmıştır. Kelâmın yöntemi, dili ve özellikle bilimle kurduğu ilişki, güncel veriler ışığında yeniden düşünülmeyi gerektirmiştir. Bu bir zayıflık değil; her dönemde kendini yenileyen canlı bir düşünce geleneğinin kaçınılmaz dönüşümüdür.

Bugün bu dönüşüm daha da hızlanmıştır. Bilimsel gelişmelerin ve teknolojik dönüşümlerin insan hayatını köklü biçimde değiştirdiği çağımızda inanç meseleleri de yeni bir bağlamda tartışılmaktadır. Ateizm, agnostisizm ve deizm gibi akımların modern versiyonları; nörobilim, yapay zekâ ve kuantum